

Kowalczyk-Heyman, Elżbieta

"Mazowsze Siemowitów (1341-1442).
Dzieje polityczne i struktury władzy",
Anna Supruniuk, Warszawa 2010 :
[recenzja]

Rocznik Mazowiecki 23, 240-243

2011

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

**Anna Supruniuk, *Mazowsze Siemowitów (1341–1442).*
*Dzieje polityczne i struktury władzy, Warszawa 2010, 276 s.***

Mimo wznowienia cztery lata temu poprawionej wersji *Dziejów Mazowsza*¹ nadal bardzo mało wiemy o panowaniu wielu książąt mazowieckich. Lukę tę w znacznym stopniu wypełnia recenzowana praca, obejmująca swym zakresem panowanie trzech kolejnych książąt mazowieckich: ojca – Siemowita III, któremu jako ostatniemu władcy udało się zjednoczyć pod swym panowaniem całe Mazowsze, syna – Siemowita IV, księcia płockiego, postaci barwnej i kontrowersyjnej, który o mały włos nie został królem Polski, i wnuka – Siemowita V, który przez blisko dziesięć lat pozostawał w niedziale z braćmi, ostatecznie zaś panował w księstwie rawskim. Sporo uwagi poświęciła też autorka panowaniu księżnej Aleksandry, wdowy po Siemowicie IV.

Omawiana książka składa się z dwóch części. Część pierwszą tworzą dwa rozdziały wraz z dziesięcioma mapami ilustrującymi podziały Mazowsza w latach 1341–1462. Część druga to spis urzędników sprawujących urzędy w poszczególnych ziemiach mazowieckich lub czasowo będących (np. ziemia bełska i Kujawy brzeskie) we władaniu tytułowych Siemowitów.

W rozdziale pierwszym autorka skupiła się na dziejach politycznych i władzy kolejnych książąt, co nie oznacza, że przy ich omawianiu nie pojawiają się wybrane zagadnienia gospodarcze. Jest to w tym zakresie kompendium wiedzy, choć niektórym zagadnieniom – jak na przykład relacjom między Siemowitem IV a Władysławem Jagiełłą czy złożonym aspektom polityki zagranicznej Siemowita IV, zwłaszcza z państwem zakonnym – można było poświęcić nieco więcej uwagi. Odnajdziemy tu kilka drobnych potknięć, wynikających z mało krytycznego przejmowania opinii i ustaleń zawartych w starszej literaturze przedmiotu. Oto na przykład, za Wiesławem Sieradzanem, przyjęła autorka, że ugoda graniczna z państwem zakonnym z 1343 r. na siedemdziesiąt lat ukróciła spory graniczne (s. 20). W obecnym stanie badań jest to pogląd nieaktualny, albowiem wiemy, że około 1355 r. doszło do zajęcia przez Zakon jakichś pogranicznych ziem mazowieckich i próby powrotu do starszych żądań terytorialnych względem Mazowsza, o czym autorka zresztą pisze. W 1360 r. doszło do zatargu mazowiecko(polsko)-krzyżackiego o Rajgród, a na przełomie XIV i XV w. Krzyżacy wrócili do starych pretensji terytorialnych na Wysoczyźnie Kolneńskiej².

Nie jest też prawdziwe stwierdzenie, że zajęcie grodu wiskiego przez Zakon w 1382 r. miało wymiar symboliczny i dokonało się „przez umieszczenie załogi

¹ *Dzieje Mazowsza*, t. I, red. H. Samsonowicz, Pułtusk 2006; por. E. Kowalczyk-Heyman (rec.), „Kwartalnik Historyczny” 2008, t. 115, nr 4, s. 195-205.

² W. Długokęcki, E. Kowalczyk, *Opis granicy Mazowsza z państwem zakonu krzyżackiego z XIV w.*, „Kwartalnik Historyczny” 2002, R. 109, nr 2, s. 5-14; tychże, *Nieznane opisy granicy mazowiecko-krzyżackiej*, cz. I: *Granice komornictwa działdowskiego i nidzickiego*, ibidem 2003, R. 110, nr 1, s. 29-50, 57-58; tychże, *Nieznane opisy granicy mazowiecko-krzyżackiej*, cz. II: *Granica komturstwa bałgijskiego (prokuratorstwo piskie i elckie)*, ibidem 2004, R. 111, nr 1, s. 5-37; E. Kowalczyk, *Rajgród 1360 r. Przyczynek do dziejów granicy mazowiecko-krzyżackiej*, ibidem 2006, t. 113, nr 3, s. 5-18.

krzyżackiej na zamku, podczas gdy podgródzie pozostało nadal w rękach załogi książęcej” (s. 42). Jest to wadliwa interpretacja zapisu z kroniki Posilgego³, przejęta za Markiem Radochem⁴. Wynika to jasno z listu wielkiego mistrza, Konrada Zöllnera, do papieża z 1388 r., w którym stwierdzono, że załoga grodu składała się z Niemców i Prusów, a Polacy mieszkali tylko w osadzie⁵. Ponadto w tym czasie w Wiźnie nie było zamku, a wyłącznie gród, który zawsze był jednoczłonowy. Użyty termin *suburbium* oznaczał tu osadę podgrodową, a nie podgródzie, który to błąd często spotyka się w piśmiennictwie historycznym⁶. Osadę tę zamieszkiwała miejscowa ludność mazowiecka, zapewne w części związana z obsługą grodu, ale nie w znaczeniu militarnym.

Utrata powiatu goniądzkiego i okolic Rajgrodu nastąpiła nie w wyniku jakiegoś tajnego układu krzyżacko-litewskiego⁷, lecz na mocy traktatu salińskiego z 1398 r., z tym jednak, że okolice Rajgrodu, po unicestwieniu Jaćwieży w 1283 r., nigdy praktycznie nie należały do Mazowsza.

Również w kwestii lokacji miejskiej Wizny (s. 34) autorka poszła zapewne za Czesławem Brodzickim, który odniósł lokację do rządów Siemowita III w latach 1370–1373 lub Siemowita IV w latach 1381–1382⁸. Podstawą tego sądu ma być zapis w dokumencie poprzedzającym lokację miasta w Wiźnie, wystawionym w Rybnie 14 V 1435 r. Dokument mówi o przedłożeniu Władysławowi I przywilejów nadanych *oppidanis et incolis oppidi Nostri Visna* przez księcia Siemowita. Jedynie sprawą spekulacji historycznej jest przyjęcie, czy był to Siemowit III, czy IV, użyte bowiem określenie *genitor noster* wskazywałoby raczej na Siemowita IV, ojca Władysława. Nie wiemy też, czego owe przywileje dotyczyły. Jeżeli były one istotnie związane z rozpoczęciem lokacji miejskiej, to zważywszy na krótki

³ Johannes von Posilge ..., *Chronik des Landes Preussen (von 1360 an, fortgesetzt bis 1419)*, wyd. E. Strehlke, w: *Scriptores Rerum Prussicarum*, t. III, wyd. T. Hirsch, M. Toepfen, E. Strehlke, Leipzig 1866, s. 153 i przyp. 2.

⁴ M. Radoch, *Z dziejów stosunków mazowiecko-krzyżackich na przełomie XIV i XV wieku*, cz. III: *Jeszcze w sprawie zastawów ziemi zakonowi krzyżackiemu przez księcia płockiego Siemowita IV w latach 1382–1402*, w: *Mazowsze i jego sąsiedzi w XIV–XVI wieku*, red. J. Śliwiński, „Studia i Materiały WSP”, nr 126, Olsztyn 1997, s. 33.

⁵ Por. M. Radoch, *Zarys działalności polityczno-dyplomatycznej książąt mazowieckich wobec państwa krzyżackiego w Prusach w latach 1385–1407*, „Studia i Materiały WSP” w Olsztynie, Historia, nr 141, Olsztyn 1998, s. 31; *Codex Diplomaticus Prussicus*, t. V, wyd. J. Voigt, Königsberg 1857, nr 50 – *cum autem Poloni qui in suburbio fortalicii predicti erant constituti* – „gdy zaś Polacy, którzy w osadzie rzeczzonego grodu byli osiedleni”.

⁶ Por. E. Kowalczyk-Heyman, *Na styku historii z archeologią, czyli o przekłamanach terminologicznych w tłumaczeniach źródeł średniowiecznych*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2006, R. 54, nr 2, s. 221–226.

⁷ Tego zdania był J. Wiśniewski (*Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim od XV do końca XVIII wieku*, w: *Studia i materiały do dziejów Pojezierza Augustowskiego*, red. J. Antoniewicz, Białystok 1967, s. 47; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie grajewskim do połowy XVI w.*, w: *Studia i materiały do dziejów powiatu grajewskiego*, t. 1, red. M. Gnatowski, H. Majecki, Warszawa 1975, s. 28–29), co powtórzyło kilku badaczy. Ów tajny układ miał być zawarty przed 1402 r., a odpadnięcie wspomnianych ziem miało nastąpić między 1401 a 1409 r. (por. W. Długocki, E. Kowalczyk, *Nieznane opisy ...*, op. cit., cz. II, s. 9, przyp. 28).

⁸ C. Brodzicki, *Początki osadnictwa Wizny i ziemi wiskiej na tle wydarzeń historycznych w tym regionie Polski (do 1529 roku)*, Warszawa 1994, s. 71, 83; z odwołaniem się do J. Wiśniewskiego (*Dzieje osadnictwa w powiecie grajewskim ...*, op. cit., s. 36), który fakt ten lokował między 1370 a 1381 r., ale jednocześnie odnotowywał, że pełne prawo miejskie Wizna dostała dopiero 4 VII 1435 r. (AGAD, Kapiciana pudło 66, k. 825–838; ibidem, dokument papierowy nr 1986 – obłata), poprzedzone sprzedażą wójtostwa, dokonaną 28 VI tegoż roku (AGAD, pergamin nr 623). Oznacza to, wobec zastawu ziemi wiskiej, że owa najstarsza lokacja albo nie została ukończona, albo zakończyła się niepowodzeniem.

czas pozostawiania Wizny w rękach Siemowita III i IV, można się spodziewać, że lokacja nie została ukończona.

Inna pomyłka dotyczy terytorium grzebskiego (s. 35-36). Oto autorka sądzi, że wydzielono je ono z obszaru Zawkrza. Było odwrotnie. Ponadto z badań Klausa Neitmanna i Marka Radocha wynika, że pierwszy zastaw Zawkrza poprzedzony był dokonaniem kilka miesięcy wcześniej zastawem terytorium grzebskiego⁹. Wchłonięcie terytorium Grzebska przez Zawkrze nastąpiło przy okazji drugiego zastawu.

Sporo uwag nasuwa się w związku z mapami. Dotyczy to głównie zasięgu ziemi wiskiej (s. 113-115, 117, 119, 120). Z przekazów źródłowych wiemy, że na początku XIV w. sięgała ona na wschodzie 2 mile od Grodna lub po źródła Biebrzy¹⁰. Dopiero w 1358 r. granica cofnęła się na zachód, na linię Wielkiej Strugi (Brzozówki) i Małej Sokołdy (Czarnej). Na dalszym odcinku granica szła od ujścia Małej Sokołdy do Sprząśli (Supraśli) i dalej do niezidentyfikowanego miejsca zwanego Popielowe Siedlisko i stąd prosto do ujścia Niewodnicy (Czaplinianki), prawego dopływu Narwi. Brak w tym opisie¹¹ nazwy Narwi oraz ujścia Sprząśli sugeruje, że do Mazowsza należał nie tylko lewy brzeg tej rzeki, ale również niewielki obszar na prawym jej brzegu. Co do okręgu Tykocina, sięgającego po Złotorię, to rzecz w tym, że po wydzieleniu dzielnic synom około 1373/1374 r., a dowodnie od 1379 r. (s. 117), teren ten należał do księstwa Janusza I, a nie do Siemowita IV.

Zgodnie z literaturą przedmiotu autorka przyjmuje, że podział Wysoczyzny nastąpił po śmierci Siemowita II w 1345 r., przy czym północno-wschodnią część ziemi wiskiej otrzymał Bolesław III, a południowo-zachodnią Trojdenowicze (s. 20). Co innego odnajdziemy w przyp. 46 na s. 218, w którym podano, że Bolesław III przejął północną część ziemi wiskiej, a Trojdenowicze południową (w latach 1351–1370 tą pierwszą władał Kazimierz Wielki). Zbrakło jednak uszczegółowienia, że w latach 1355–1358 było to lenno Siemowita III¹². Z map wynika natomiast, że ziemia wiska obejmowała wyłącznie Wysoczyznę, którą podzielono na część zachodnią i wschodnią.

Na mapie na s. 117 zabrakło informacji, że ziemia wiska była w zastawie u Krzyżaków w latach 1384–1402. Przejęcie Wizny – również w formie zastawu – przez Janusza I powinno być zaznaczone na mapie na s. 118, albowiem wykup ziemi wiskiej z rąk Bolesława IV nastąpił dopiero w 1435 r.¹³ W legendzie do tej mapy odnotujemy mały błąd drukarski – utrata powiatu goniądzkiego na rzecz Litwy nastąpiła nie w 1388, ale w 1398 r. na mocy krzyżacko-litewskiego traktatu podpisanego na wyspie salińskiej, choć Litwa zajęła go najpewniej przed styczniem 1397 r.

W rozdziale drugim autorka omówiła mechanizmy sprawowania władzy książęcej, ukazała proces reorganizacji administracji i sądownictwa księstwa

⁹ K. Netmann, *Die Pfandverträge des Deutschen Ordens in Preussen*, „Zeitschrift für Ostforschung” 1992, t. 41, z. 1, s. 43; M. Radoch, *Z dziejów stosunków...*, op. cit., s. 29, 45; idem, *Zarys działalności...*, op. cit., s. 32.

¹⁰ *Nowy Kodeks Dyplomatyczny Mazowsza* (dalej – NKDM), cz. 2: *Dokumenty z lat 1249–1355*, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, przy współudziale K. Pacuskiego i H. Wajsa, Wrocław 1989, nr 178, 258, 259.

¹¹ NKDM, cz. 3: *Dokumenty z lat 1356–1381*, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, Warszawa 2000, nr 24.

¹² NKDM, cz. 2, nr 340.

¹³ *Iura Masoviae Terrestria*, oprac. J. Sawicki, t. I, Warszawa 1972, nr 81-82.

mazowieckiego, który dokonał się w XIV w., przedstawiła kryteria powoływania urzędników, ich pozycję w strukturze administracyjnej, zakres ich władzy oraz specyfikę urzędniczą poszczególnych ziem. Wiele miejsca poświęcono scharakteryzowaniu środowiska rodów mazowieckich, tworzących elitę urzędniczą i otoczenie dworskie kolejnych książąt. Ukazano mechanizmy wchodzenia do tej warstwy, zakładania związków rodzinnych i dążności do sprawowania konkretnych urzędów w obrębie rodziny lub rodu przy wykorzystaniu wsparcia, którego dostarczały urzędy kościelne, obsadzone przez współrodowców.

W części drugiej odnajdziemy spis urzędników mazowieckich, sprawujących urzędy już od lat trzydziestych XIV w., niekiedy aż po lata siedemdziesiąte XV w. Spis ułożono alfabetycznie ziemiami, a w ich obrębie – urzędami. Trzeba tylko pamiętać, że nie jest to pełny spis urzędników mazowieckich z tego okresu, a wyłącznie z obszaru panowania tytułowych książąt. Podstawowe dane o urzędnikach (imię, nazwisko, miejsce pochodzenia, herb, pierwsza i ostatnia wzmianka o piastowaniu urzędu) uzupełniono informacjami o pełnieniu przez nich innych urzędów oraz odniesieniami do przekazów źródłowych i literatury przedmiotu. Jest to kolejne, pełniejsze zestawienie (ale tylko w odniesieniu do terytorium i okresu uwzględnionych w pracy) po wydanym blisko pięćdziesiąt lat temu opracowaniu Adama Wolffa¹⁴. Książkę kończą elementy aparatu naukowego (m.in. *Bibliografia i Indeks osób*).

Pomimo podniesionych powyżej potknięć i wątpliwości opracowanie Anny Supruniuk należy uznać za cenny wkład w poznanie dziejów Mazowsza, a zestawienie urzędników, po naniesieniu poprawek, na dłuższy czas stanie się kompendium wiedzy o strukturze urzędów w księstwach trzech książąt o imieniu Siemowit.

Elżbieta Kowalczyk-Heyman

14 A. Wolff, *Studia nad urzędnikami mazowieckimi. 1370–1516*, Wrocław 1962.